

4. Павлов В. Г. Квалификация преступлений со специальным субъектом / В. Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2011. – 374 с.

5. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.

6. Павловська А. А. Кримінальна відповідальність неповнолітніх: вікові особливості / А. А. Павловська // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 156–159.

7. Про практику застосування судами законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/e6cf63d360ae10eec2257101004e7995count=9021.0712>

8. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/9A539844EB54F3EBC2257B7C0037FDFF>

УДК 343.22

Устрицька Н. І., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ЛьвівДУВС, к.ю.н.

Врахування санкції статті Особливої частини КК України при встановленні суб'єкта складу злочину

У статті розглядаються випадки, коли при встановленні суб'єкта складу злочину доводиться звертатися до санкції статті Особливої частини КК України. Обґрунтовується, що вид покарання дає можливість визначити зміст ознак суб'єкта складу злочину.

Ключові слова: суб'єкт складу злочину, спеціальний суб'єкт складу злочину, санкція, покарання.

В статье рассматриваются случаи, когда при установлении субъекта состава преступления приходится обращаться к санкции статьи Особенной части УК Украины. Обосновывается, что вид наказания дает возможность определить содержание признаков субъекта преступления.

Ключевые слова: субъект, специальный субъект, состав преступления, санкция, наказание.

The article deals with cases where installing a subject of a crime have to go to the relevant article of the Criminal Code of Ukraine. Substantiates that kind of punishment makes it possible to determine the content of the subject signs of a crime.

Key words: subject, special subject of the crime, sanction, punishment.

Актуальність. З встановленням суб'єкта злочину правозастосовна практика стикається повсякчас. У кожному кримінальному провадженні треба вирішити, чи є підстави визнати особу, яка вчинила певне діяння, суб'єктом злочину, чи наділена вона відповідними ознаками. Справа ще й в тому, що посягання на деякі суспільні відносини можуть бути вчиненні лише обмеженим колом осіб. Саме тому наведене питання має важливе практичне значення, оскільки воно обумовлює законність та обґрунтованість притягнення особи до кримінальної відповідальності, правильну кваліфікацію вчиненого діяння.

Стан дослідження. Питання, які стосуються суб'єкта злочину, здавна були предметом уваги теоретиків кримінального права. Зокрема такі науковці як Д.В. Бараненко, В.М. Бурдін, Р.Л. Максимович, В.О. Меркулова, Н.А. Орловська, Т.М. При-

ходько, В.І. Терентьева у своїх працях досліджували проблеми осудності суб'єкта злочину, відповідальність спеціального суб'єкта злочину, іноземний досвід криміналізації посягань юридичних осіб тощо. До питання суб'єкта злочину звертались науковці, які безпосередньо досліджували кримінальну відповідальність за злочини, передбачені в статтях Особливої частини КК України. В той же час питанням врахування санкції статті при встановленні суб'єкта злочину приділяється мало уваги.

Мета дослідження є з'ясування впливу санкції статті Особливої частини КК України на встановлення ознак суб'єкта складу злочину.

Виклад основних положень. У ч. 1 ст. 18 КК України встановлено, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Отже, суб'єкт злочину як елемент складу злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Поряд з поняттям загального суб'єкта КК передбачає і поняття спеціального суб'єкта. У ч.2 ст.18 КК України зазначено, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

У Загальній частині КК України наведено лише загальне поняття спеціального суб'єкта злочину. Тоді як у нормах Особливої частини КК з урахуванням специфіки об'єкта та об'єктивної сторони певних складів злочинів поняття спеціального суб'єкта знаходить свою подальшу конкретизацію. Найчастіше ознаки спеціального суб'єкта законодавець вказує при описі основного складу злочину. Так, у ч. 1 ст. 114 КК України передбачено, що суб'єктом шпигунства може бути тільки іноземець чи особа без громадянства, а в ст. 117 КК України прямо вказується, що відповідальність за вбивство несе тільки матір новонародженої дитини. У ст. 375 КК України прямо встановлено, що спеціальним суб'єктом цього злочину є суддя, який постановив завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову. Проте нерідкими є випадки, коли ознаки спеціального суб'єкта використовуються законодавцем і при визначенні кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) складів злочинів. Наприклад, ч.2 ст. 156 КК України встановлює відповідальність за розбещення неповнолітніх батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього. В інших же випадках хоча в самому законі прямо і не названо спеціального суб'єкта, але сам злочин вимагає його наявності. Так, у ст. 167 КК України прямо не зазначено, хто може бути суб'єктом зловживання опікунськими правами. Однак очевидно, що цей злочин може бути вчинений тільки опікун або піклувальник. Звідси можна зробити висновок, що ознаки суб'єкта злочину як правило встановлюються законодавцем у диспозиціях статей Особливої частини КК України.

Законодавець, формуючи склад злочину, водночас вирішує питання про те, яким приблизно рівнем суспільної небезпеки володітиме особа, яка його вчинить, а, отже, на підставі цього і вирішує питання, якого з видів покарання та в яких межах їй буде достатньо для виправлення. Як зазначає В.М. Бурдін саме цей типовий рівень, який міститься в такому елементі складу як суб'єкт злочину і бере участь у формуванні суспільної небезпеки всього складу злочину. Враховуючи це, визначаються і певні види та межі кримінального покарання, що передбачені в санкції кримінально-правової норми [1]. А тому при встановленні змісту та ознак суб'єкта складу злочину потрібно враховувати і санкцію статті Особливої частини КК України.

У навчальній літературі з кримінального права санкцію визначають здебільшого як

частину статті, яка окреслює вид і розмір покарання за злочин, зазначений у диспозиції [4, 25]. Проте у науці кримінального права вказують на необхідність розмежування понять «санкція статті Особливої частини КК» та «санкція кримінально-правової норми» [6, 76]. Санкція статті — це частина статті Особливої частини КК України, в якій визначено вид і розміри покарання, передбачені за відповідний злочин. Санкція норми — елемент кримінально-правової норми, що охоплює не лише санкцію статті Особливої частини КК України, але і положення статей Загальної частини, що її конкретизують. Відповідно до цього предметом дослідження виступає санкція статті Особливої частини КК України, оскільки цілком слушно відзначають, що саме така санкція за своїм змістом і суворістю відображає характер і ступінь суспільної небезпеки відповідного злочину [2, 7-32].

В.О. Навроцький зазначає, що одним із правил тлумачення кримінального закону полягає у тому, що при встановленні змісту диспозиції статей Особливої частини КК потрібно враховувати санкцію [8, 648]. Це, зокрема, має місце тоді, коли те чи інше покарання, яке передбачене як обов'язкове, може застосовуватися лише щодо певних категорій осіб. В.О. Навроцький зазначає, що вказівка у санкції на необхідність застосування обов'язкового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю однозначно означає, що суб'єктом даного злочину може виступати лише особа, яка займає таку посаду або займається відповідною діяльністю [8, 648]. Слід сказати, що законодавець не обмежує коло посад і видів діяльності, права обіймати які або займатися якими засуджений може бути позбавлений за вироком суду. Пленум Верховного Суду України роз'яснює, що відповідно до ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю [10]. У кримінально-правовій літературі зазначається, що такими посадами можуть бути: посади — займані за призначенням або виборні; постійні або тимчасові; а діяльність — службова, підприємницька чи інша (керування транспортним засобами, мисливство) [11, 491]. Отже, змістом даного виду покарання є позбавлення засудженого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службову, професійну, та іншу спеціальну діяльність, якою він займався на час вчинення злочину і яку використовував для його вчинення.

Наприклад, на сьогоднішній день досить суперечливим залишається питання про зміст та ознаки суб'єкта експлуатації дітей. У більшості науково-практичних коментарях та підручниках з особливої частини кримінального права зазначено, що за загальним правилом суб'єктом експлуатації дітей є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 віку [5, 77; 3, 152]. В той же час деякі науковці вважають, що доцільніше в цьому випадку як про суб'єкта цього злочину вести мову про повнолітнього, бо експлуатація дитиною дитини не зовсім узгоджується з призначенням кримінально-правової норми [3, 152]. Однак, якщо звернутись до санкції даної статті, то тут поряд із арештом, обмеженням волі та позбавленням волі передбачено як обов'язкове додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У Постанові Пленуму Верховного Суду «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7 зазначено, що якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину. До інших осіб, які були співучасниками злочину, не пов'язаного з їх

діяльністю чи займаною посадою, додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не застосовується з наведенням у вирокі відповідних мотивів [10]. Як видається мова йде про вчинення злочину у співучасті із спеціальним суб'єктом. Тобто виконавцем злочину, передбаченого ст. 150 КК України може бути лише особа, яка займає таку посаду або займається відповідною діяльністю. В той же час організатором, підбурювачем чи пособником злочину зі спеціальним суб'єктом може бути і особа, яка не наділена ознаками такого суб'єкта.

Отже, саме аналіз санкції дає можливість зробити висновок, що для експлуатації дітей характерний спеціальний суб'єкт. Адже цілком зрозумілим є те, що питання про позбавлення права може виникати не до будь якої особи, а лише щодо особи, яка наділена таким правом.

Якщо звернутись до ст. 287 КК України, то законодавець конкретизував у санкції статті такий вид покарання як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, вказавши на позбавлення права обіймати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів. Отже, тут також слід говорити про спеціального суб'єкта. В свою чергу Пленум Верховного Суду у Постанові «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14 дав роз'яснення, що до осіб названої категорії належать працівники підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, на яких законом або підзаконними нормативними актами покладено відповідальність за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів (завідувачі та начальники гаражів, інспектори безпеки руху, головні механіки тощо), а також власники та водії таких засобів, які дозволили іншим особам керувати останніми [9]. Погоджуючись із тим, що перелічені особи повинні відповідати за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів, однак таке тлумачення видається неточним. Адже в санкції ст. 287 КК України як обов'язкове додаткове покарання передбачено «позбавлення права займати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів». Як зазначено у юридичній літературі «власник транспортного засобу» це не посада, а отже такі особи не є суб'єктом злочину, де передбачене відповідне обов'язкове покарання [7, 34].

Встановлення суб'єкта складу злочину дає можливість і санкція ст. 286 КК України. Санкції кримінально-правових норм, закріплених у ст. 286 КК України, вказують на додаткове покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортним засобом. Щоправда, в частинах 1 і 2 цієї статті таке додаткове покарання названо як факультативне, а в ч. 3 — як обов'язкове. Як зазначає Г.З. Яремко саме формулювання санкцій у частинах 1 та 2 ст. 286 КК України послужило аргументом, що суб'єктом цього складу злочину може бути будь-яка особа, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона право керувати транспортним засобом. Проте, санкція ч. 3 цієї статті називає таке додаткове покарання як обов'язкове. Безспірно, що позбавити певного права можна лише особу, яка наділена таким, тобто лише особу, яка має право керувати транспортним засобом (на це прямо вказано у п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7). Зважаючи на те, що частини 1-3 цієї статті закріплюють різні склади одного і того ж злочину, що виділені лише за суспільно небезпечними наслідками, видається, є всі підстави вважати, що за ознаками суб'єкта такі склади злочинів не відрізняються. Тобто, суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України, може

бути лише особа, яка керує транспортним засобом та має на це право. Факультативний ж характер покарання у вигляді позбавлення права керувати транспортним засобом у частинах 1 та 2 ст. 286 КК України означає лише право суду призначити або не призначити його поряд з основним. Як зазначає Г.З. Яремко, цілком зрозумілим є те, що питання про позбавлення чи не позбавлення права керувати транспортним засобом може виникати лише щодо особи, яка наділена таким правом [12, 105-106].

Висновки. Отже, наведені приклади свідчать, що у ряді випадків при кваліфікації злочину необхідно звертатися і до санкції статті Особливої частини КК України. Зокрема, це має місце тоді, коли те чи інше покарання, яке передбачене як обов'язкове, може застосовуватися лише щодо певних категорій осіб. Вказівка у санкції на необхідність застосування обов'язкового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю однозначно означає, що суб'єктом даного злочину може виступати лише особа, яка займає таку посаду або займається відповідною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдін В.М. Окремі питання суб'єкта злочину в кримінальному праві / В.М. Бурдін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/component/content/article/2476>
2. Денисова Т.А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія / Т.А. Денисова, Ю.В. Філей. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т.1. – Луганськ: «Елтон – 2», 2012. – 780 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [Вид. 3-тє, переробл. Та доп.]. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
6. Музика А.А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – 256 с.
7. Навроцький В.О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Лекції для студентів юридичного факультету. - Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, - 1997. – 52 с.
8. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. – К.: Юрінком інтер, 2006. – 704 с.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
12. Яремко Г.З. Суб'єкт складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України / Г.З. Яремко // Розвиток вітчизняного законодавства в умовах новітніх інтеграційних процесів: матеріали Всеукраїнських науково-практичних читань, м. Львів, 16-17 грудня 2011 року. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2011. – 108 с.